

Újjászületett a tatai csillagda

1965-ben a Komárom Megyei Tanács megvásárolta Posztoczky Károly (1882–1963), az egykori erdőtagyosi földbirtokos, műkedvelő csillagász és meteorológus hagyatékának jelentős részét, amely néhány esztendőre a tatai Kuny Domokos Múzeum raktárába került. 1967-ben a TIT Komárom megyei Szervezetének Csillagászati és Űrkutatási Szakosztálya egyetértésével döntöttek a tatai csillagvizsgáló megépítéséről. A Tatai Városi Tanács megtervezte és felépítette a csillagvizsgálót. A közel félmillió forintos beruházás „széles társadalmi összefogással”, szocialista brigádok bevonásával valósult meg.

A megépült csillagdat – mint a Megyei Művelődési Központ Uránia Csillagvizsgálóját – dr. Kulin György és Varga Gyula tanácselnök nyitotta meg 1973. november 11-én. Az intézmény vezetője Dinga László lett.

Az 1970-es években, amikor a dr. Kulin György által vezetett Csillagászat Baráti Köre mozgalom az aranykorát élte, a tatai csillagdában is pezsgő élet folyt. A csillagászati és űrkutatási előadások és filmvetítések mellett megfigyelésekkel, távcsőépítéssel, tükörcsiszolással is foglalkoztak a lelkes szakkörösök. A szakköri létszám nem ritkán a 30 főt is meghaladta; a kisgyermektől a nyugdíjasig szinte minden korosztály képviseltette magát. Az 1975-ben Szolnokon rendezett országos versenyen nem kis meglepetésre a tatai szakkör csapata első helyezést ért el. Csapattagok voltak: Dinga László, Hajós Tibor és Tóth István.

A csillagászat iránti lelkesedés azonban nem terjedt ki arra, hogy a hagyatékot is szakszerűen és méltóképpen elhelyezzék, és csak ritkán használták az ismeretterjesztő vagy a szakköri munkában. A korabeli fotók és dokumentumok szekrényben, fiókokban, a kisebb műszerek pedig a raktárban és szekrények tetején voltak.

Súlyos tervezési hibák miatt a kupolában lévő 127/1450-es Reinfelder–Hertel-refrak-

tornak nem építettek sem stabil, sem elég magas alapzatot. A kupolahelyiség közepén a fődemre helyezték, ezért egyrészt a vele látható kép rezgett, élvezhetetlen volt, másrészt az égbolt közel harmadára (a horizonthoz közeli égbolt), nem is lehetett a távcsővel rálátni. A látogatók okkal lehettek csalódottak, hiszen az égitesteket csak az udvarra kivitt kisebb távcsövekkel nézhették meg.

Posztoczky Károly csillagvizsgálója Erdőtagyoson, a két világháború között

Az 1980-as évek közepétől a művelődési intézmények egyre kevesebb állami támogatást kaptak. Egyre több csillagvizsgáló szűnt meg országszerte. A tatai az 1990-es években került a Fazekas utcai Általános Iskola kezelésébe, amely a csillagdat ún. erdei iskolaként használta. A szakköri létszám néhány főre csökkent, az épület állaga tovább romlott, az ismeretterjesztő tevékenység szinte megszűnt. Dinga Lászlónak köszönhető, hogy a csillagda túlélte ezt a nehéz időszakot. Amíg a művelődési központban dolgozott, a csillagda oda tartozott. Amikor iskolaigazgató lett, az iskolához került. Nyugdíjba vonulása után sem hagyta veszni a csillagdat, és mint önkormányzati képviselő, újra a túlélés módját kereste.

A TIT-re ismét szükség van

2007 novemberében Tata önkormányzata megkereste a TIT Komárom-Esztergom Megyei Egyesületet, hogy vállalja a csillagvizsgáló működtetését. Vállalhatjuk-e egy elhanyagolt ingatlan minden gondját-baját egy olyan időszakban, amikor minden önkormányzatot, céget, civil szervezetet és a lakosságot is a megszorító intézkedések egyre nehezebb helyzetbe kényszerítenek? A pusztán pénzügyi-gazdasági szemléletűek erre csakis nemmel válaszoltak volna.

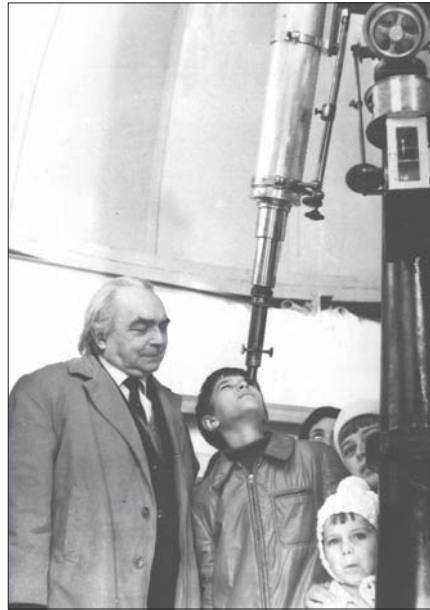
Azt tudtam, hogy Nagy Sándornak, a csillagda és a szakkör jelenlegi vezetőjének, valamint Dinga Lászlónak is nagyon fontos az intézmény. Vajon ez a többi szakkörösre is igaz? Szerencsére Fenyvesi Jánosban, Jakab Mihályban és Mudrok Bélában olyan megbízható és tenni akaró amatőröket ismertem meg, akikre nem csak a szakmai, hanem a fizikai-karbantartási munkában is számítani lehet.

Egy héti gondolkodtam azon, hogy mit lehet kezdeni a helyzettel. Valami olyat kellett kitalálni, ami nem szokványos, ami viszi a hírt, mert különleges és érdekes. Hogyan lehetne a Posztoczký-hagyatékot méltóbb módon bemutatni, ismertté tenni?

Számomra, mint fizika szakos tanárnak, a Csodák Palotája azért volt mindig különleges, mert a látogatókat tevékeny résztvevővé képes tenni, nem csak passzív ismeretbefogadóvá, mint egy hagyományos múzeum. A Terror Háza pedig nem csak az ott bemutatott szörnyű események miatt emlékezetes, hanem főleg a helyiségek kialakításának és berendezésének hihetetlen ötletessége miatt. E két különleges intézményben látottak adták az interaktív csillagászati múzeum ötletét.

Úgy döntöttem, hogy ennek megvalósításához egyesületünk elnökségének jóváhagyását kérem. A kedvező döntés az alábbiak miatt született meg:

– Azzal, hogy eddig nem „privatizálták” a csillagdat, láthattuk a tatai önkormányzat értékőrző szándékát. 2007-ben elkészítették a XXI. sz. első felére vonatkozó városfejlesztési tervet, a Magyar-tervet. Ebben a csillagvizsgálóra is értelmezhető célok jelentek meg,

Kulin György a csillagvizsgáló megnyitóján, 1973. november 11-én

mint például: „a helyi értékek védelme”, „a közösségfejlesztés és a helyi identitás erősítése”.

– A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat egyik tagegyesületként köteleességünknek éreztük, hogy megmentünk egy csillagászattörténetileg jelentős hagyatékot.

– Egyesületünk tagságának közel fele (163 fő) tagja a megyei amatőr csillagászokat tömörítő Konkoly Thege Miklós Csillagászati Tagszervezetnek, amely 1992-ben a tatai csillagdában alakult meg.

– Biztosítottak láttuk a működtetés anyagi, szakmai és személyi hátterét. A közművelődési megállapodás alapján az önkormányzat minden évben anyagi támogatást nyújt. Ezt egyesületünk a lehetőségei szerint egészíti ki. Már 2008-ban több egykori szakkörös kezdett újra részt venni a munkában, miután híre ment, hogy a csillagda kezd ébredezni „Csipkerózsika-álmából”. A szakmai kapcsolatok erősítése miatt 2009-ben a 18 főse bővült szakkör megalakította a Magyar Csillagászati Egyesület Tatai Csoportját.

– Született egy jó ötlet: a csillagda legyen alkalmas napszaktól és időjárástól függetlenül csillagászati ismereteket és élményeket nyújtani egy interaktív múzeum keretében.

A tatai önkormányzat és a megyei TIT közművelődési megállapodást kötött, amely alapján 2008. január 1-jétől egyesületünk kezelésébe került a csillagda.

Pályázni kell!

Az interaktív múzeumot önerőből nem tudtuk volna létrehozni. Szerencsére a Norvég Civil Támogatási Alap segítségünkre sietett. 2009-ben egy projektötletet kellett benyújtani és röviden indokolni. Az ötlet ez volt: Létrehozni a Kárpát-medencében egy olyan egyedülálló csillagászati intézményt, ahol napszaktól és időjárástól függetlenül, továbbá egy korhűen berendezett interaktív múzeumban lehet csillagászati ismereteket, élményeket szerezni. Látogatóink az égitesteket a muzeális távcsövekkel és eszközökkel figyelhetik meg, ezeket szakszerűen dokumentálhatják, vagyis „igazi csillagászként” dolgozhatnak. A korabeli dolgozószobában bemutatunk egy múlt századi műkedvelő csillagászt Posztoczky Károlyt, valamint hagyatékának dokumentumai és fotográfái alapján korának csillagászatát. A Nap hidrogén-alfa fényben történő megfigyelése pedig a napközbeni programok különlegessége lesz.

Ezzel a projekttel 20 ezer eurót nyertünk, amihez minimum 10% önrészt kellett biztosítanunk. Amikor e sorok íródnak, még csak az interaktív múzeum létrehozásával végeztünk. Itt kell megemlíteni és megköszönni Csaba Attila, Csaba Tamás, Dinga László, Fenyvesi János, Jakab Mihály, Juhász András, Mudrok Béla, Nagy Sándor, Orbán Gábor, Polt István, Simonkay Piroska, Suhai József, Suhai Kristóf és Vértés Norbert önzetelen, kitartó munkáját.

Eddig nem ismert dokumentumok is előkerültek. Bartha Lajos megszerezte a dr. Kövesligethy Radó előadásain készített Posztoczky-jegyzeteket. Kövesdi Mónika pedig a Kuny Domokos Múzeumban megtalálta

Konkoly Thege Miklós nagytagyosi Nap-megfigyeléseinek eddig ismeretlen darabjait.

Mit tettünk eddig a pályázat keretében?

– Megépítettük a kupolában lévő nagytávcső stabil, rezgésmentes és megfelelő magaságú talapzatát.

– Beszereztük a H-alfa szűrőt, és borult időben a csillagok imitálásához szükséges zöld lézereket.

– Kialakítottuk és berendeztük a korhű dolgozószobát.

– A csillagda homlokzatára információs táblát helyeztünk el.

– Referenciafilm készült, amit a tatai és a környékbeli helyi közösségi televíziók fognak sugározni kiemelt programjaink előtt.

– A szakkörösök számára Fehér Csaba, Kövesdi Mónika és Schmidt Mayer Csaba (a Kuny Domokos Múzeum munkatársai) kortörténeti és néprajzi, Bartha Lajos és dr. Hegedüs Tibor pedig csillagászati felkészítést tartott.

– 2010. június 12-én Michl József polgármester úr hivatalosan is megnyitotta a TIT Posztoczky Károly Csillagvizsgáló és Múzeum kapuit.

Egy jelentős eredményre azonban büszkék vagyunk. 2008-as újraindulás óta a helyi csoport olyan erős közösséggé kovácsolódott, amire senki sem számított.

Csillagászat bármikor

Színes ismertető kiadványunk szlogenje: „Csillagászat bármikor”. Mit is kínálunk az épületbe lépőknek?

A csillagda előterében kinagyított fotókon Posztoczky Károly portréját, valamint az erdőtágyosi csillagvizsgálót láthatjuk a meteorológiai állomással. Itt helyeztük el a (178796) Posztoczky kisbolygóról készült felvételpárt is. A kisbolygót Sárnecky Krisztián és Derekas Aliz fedezte fel 2001. február 27-én az MTA KTM CSKI Piszkés-tetői megfigyelő állomásán.

A korhűen kialakított dolgozószobába lépve az erdőtágyosi csillagda, valamint a kúria-épületben lévő dolgozószoba kinagyított fotói láthatók. Régiségkereskedőknél sikerült

beszerezni Posztoczy Károly „hasonmás” íróasztalát, ingaóráját és műszeres vitrinjét (mi is ebben tároljuk a hagyatéék műszereit). Az enteriört korabeli korszék, toll- és tintatartó, csillár, fogas, bőrkabát és könyvek teszik teljessé. Az íróasztalon üveglap alatt Posztoczy eredeti számításai, jegyzetei és rajzai láthatók. A keretezett képek a névadó hagyatéékának eredeti kincsei, javarészt Konkoly Thege Miklós ógyallai csillagvizsgálójának műszereit ábrázolják. A helyiség ékessége a fa tubusú, gyönyörű 90/1200-as Fritsch–Prokesch-refraktor. A bútorok és berendezési tárgyak kiválasztása, valamint ezek elhelyezése a tatai Kuny Domokos Múzeum munkatársainak, Kerti Károly és Kövesdi Mónika szakértelmét dicsérik.

A dolgozószobából csigalépcsőn jutunk föl a kupolába, ahol a 127/1450-es Reinfelder-Hertel refraktor található – immár stabil talapzattal. Több mint 100 éves kora mellett az is különlegessé teszi, hogy óragépe nem elektromos, hanem súlyhajtású. A nagyméretű fotókon a múlt század elejének legnagyobb hazai és külföldi távcsövei láthatók: a svábhegyi 60 cm-es tükrös távcső, a Yerkes Observatórium 1 m-es lencsés és a Lick Observatórium 2,5 m-es tükrös távcsöve

Napközbeni unikum a nemrég beszerzett hidrogén-alfa szűrő. Ezzel bármikor meg lehet pillantani a protuberanciákat, nem kell várni a következő teljes napfogyatkozásra.

Napnyugta után pedig a csillagos égbolt látványosságai szolgálatják a távcsöves élményt.

Derült idő esetén a távcsövel és a hozzá tartozó eszközökkel végzett megfigyeléseket korabeli észlelőlapokon (pl. Konkoly Thege Miklós Nagytagyoson használt Nap-észlelőlapján) lehet dokumentálni.

A tetőteraszon lehet méréseket végezni az Eble-féle fa kvadránssal, a Hughes-féle szextánssal és a Heyde-féle passzázsműszerrel. A Konkoly-féle meteoroszkóppal történő meteor-megfigyelés elég körülményes és nehéz. Két, de inkább három ember összehangolt és gyors munkája kell az eredményhez. A majdan megfigyelendő meteor feltűnési és eltűnési pontját inkább két fényes csillag

fojga jelölni, hogy legyen kellő idő az „észlelésre”...

Borult időben a kupola belső falára lézerral műcsillagokat vetítve végezhetők megfigyelések és mérések a már említett szögmérő eszközökkel. (Ha majd a tervezett digitális planetáriumunk is megvalósul, akkor ezeket a méréseket ott is elvégezhetik a látogatók.)

A szükséges számításokat akár egy szinttel lejjebb, a korhú dolgozószobában, Posztoczy Károly íróasztalánál is elvégezhetik a látogatók. Akik minderre vállalkoznak, egy kis ideig „igazi csillagásznak” érezhetik magukat.

Írásomat egy érdekességgel zárom. A látogatókat arra kérjük, hogy a vendégkönyvet írják alá, mert ezzel igazolhatjuk a pályázatók felé a csillagda és múzeum látogatottságát. A Múzeumok Éjszakáján egy óvodás mondta, hogy ő még nem tud írni. Édesanyja oldotta meg a helyzetet, odarajzoltatta vele óvodai jelét, az esernyőt. Aznap a vendégkönyvünkbe 148 aláírás és egy óvodai jel került...

Kovaliczky István

Ha a Tisztelt Olvasóban sikerült az érdeklődést felkeltenuünk, kérjük, látogasson el Tata-ra. Címünk: Tata, Eötvös J. u. 19. (az Eötvös Gimnázium Mellett)

Honlapunk: http://konkoly.csillagaszat.hu/Csillagda_tata.html

Nyitva tartás:

– Minden kedden 18 órától (a nyári időszámítás alatt 19 órától).

– A júniusi Múzeumok Éjszakáján és a szeptemberi Kutatók Éjszakáján.

– Előzetes megbeszélés alapján családoknak, csoportoknak napszaktól függetlenül bármikor.

Telefon: 06-20-459-6801 (Nagy Sándor)

E-mail: tataicsillagda@gmail.com

Belépődíj nincs!

Minden látogató az aktuális évszakot ábrázoló figurális csillagtérképet kap ajándékba.